
ἰδίοις ἀναλώματιν

ΜΙΑ ΣΤΑΛΛΟΓΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ ★ ΑΝΕΣΤΗΣ ΕΥΑΓΓΕ-
ΛΟΥ ★ ΤΟΛΗΣ ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ ★ ΜΑΡΙΑ ΚΑ-
ΡΑΓΙΑΝΝΗ ★ ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑΣ ★
Ε. Α. ΚΟΚΟΛΗΣ ★ ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΧΑΣ ★
ΒΥΡΩΝ ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ ★ ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΛΥ-
ΚΙΑΡΔΟΠΟΥΛΟΣ ★ ΜΑΡΙΟΣ ΜΑΡΚΙΔΗΣ ★
ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ Χ. ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ ★ ΜΑΡΚΟΣ
ΜΕΣΚΟΣ ★ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ ★
ΠΑΝ. ΜΟΥΛΛΑΣ ★ ΝΙΚΟΣ ΜΠΑΚΟΛΑΣ ★
ΤΑΣΟΣ ΠΟΡΦΥΡΗΣ ★ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΟ-
ΖΑΝΗΣ ★ ΤΑΚΗΣ ΣΙΜΩΤΑΣ ★ Π. ΣΩ-
ΤΗΡΙΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1985

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΙΩΡΓΙΟΣ ΑΡΑΓΗΣ Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας	σελ. 9
ΑΝΕΣΤΗΣ ΕΤΑΓΓΕΛΟΥΤ Ἡ ἐπίσκεψη καὶ ἄλλα ποιήματα	» 15
ΤΟΛΗΣ ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ Ἡ προετοιμασία	» 23
ΜΑΡΙΑ ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗ Ἡ μυστικὴ δίοδος	» 35
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑΣ Δεκατρία ποιήματα	» 43
Ξ. Α. ΚΟΚΟΛΗΣ Συγγραφέας καὶ ἐξουσία. Κάποιες προδιαγραφές τοῦ θέματος	» 57
ΚΩΣΤΑΣ ΛΑΧΑΣ Μετειασμά	» 67
ΒΤΡΩΝ ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ Πρὸς Amager	» 77
ΠΕΡΑΣΙΜΟΣ ΛΤΚΙΑΡΔΟΠΟΤΛΟΣ Ἵδὴ (ἡμιτελής) στὴ σελήνη	» 81
ΜΑΡΙΟΣ ΜΑΡΚΙΔΗΣ Τὸ σύνδρομο Γκολιάντιν	» 83
ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ Χ. ΜΑΡΚΟΓΛΟΥΤ Πάροδος Μοναστηρίου	» 93
ΜΑΡΚΟΣ ΜΕΣΚΟΣ Χώματα	» 103
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΜΗΛΙΩΝΗΣ Ανεπίδοτες σελίδες	» 113

Γιά τή νεοελληνική κριτική τῆς λογοτεχνίας

Ἡ νεοελληνική κριτική τῆς λογοτεχνίας δέχτηκε πρόσφατα ἔντο-
νες ἐπικρίσεις. Κατηγορήθηκε δηλαδή ὅτι ἀπέτυχε νά ἀνταποκριθεῖ
γενικά στήν ἀποστολή της ἔτσι ὥστε νά προκύπτει σήμερα ζήτημα
ἀναπροσανατολισμοῦ ἀπέναντί της. Ἡ κατηγορία εἶναι βέβαια πολὺ βα-
ριά ἀλλά αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς δὲν εἶναι συζητήσιμη. Γιὰ νά συμφω-
νήσει ἴσως ἢ νά διαφωνήσει κανεὶς μαζί της χρειάζεται νά ἀποκτή-
σει μιὰ ἀρκετὰ σαφὴ ἰδέα σχετικὰ μὲ τὸ περιεχόμενό της. Καὶ γιὰ
νά συμβεῖ κάτι τέτοιο εἶναι ἀπαραίτητο νά τὴ διαβάσει πρῶτα διατυ-
πωμένη κατὰ τρόπο εἰδικὸ καὶ συγκεκριμένο. Δυστυχῶς τὰ κείμενα στὰ
ὁποῖα περιέχεται¹ εἶναι τόσο θολὰ καὶ ἀσαφῆ, ὥστε νά μὴ μπορεῖ ὁ
ἀναγνώστης νά καταλάβει τί εἶναι ἀκριβῶς αὐτὸ ποὺ καταμαρτυροῦν
στὴ νεοελληνική κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας. Βέβαια τὸ φαινόμενο τῆς
ἀνακριβολογίας ἀποτελεῖ γνωστὴ καὶ γενικότερη ἀνεπάρκεια τοῦ θεω-
ρητικοῦ μας λόγου. Ἀνεπάρκεια ἢ ὁποῖα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ αἰτία της,
γίνεται ἰδιαίτερα αἰσθητὴ ἀπὸ τὸν ἀδέσποτο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο χρη-
σιμοποιοῦμε συνήθως τὶς βασικὰς ἔννοιες. Ὁ I. A. Richards παρατη-

1. Πρόκειται γιὰ τὰ κείμενα τῶν Δ. Δημηρούλη «Ἡ ἀνάγνωση τοῦ Καβά-
φη» καὶ Β. Λαμπρόπουλου «Περὶ ἀναγνώσεως» ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸ περιοδικὸ
Χάρτης, τεῦχος 5-6. Καθὼς ἐπίσης γιὰ τὶς ἰσχυρὰς δευτερολογίαις τοὺς «Οἱ
ἐρμηνεῖς τῆς διασποράς» τοῦ Λαμπρόπουλου, Χάρτης, τεῦχος 12, καὶ «Τὶ συμ-
βαίνει στήν (ἑλληνική) κριτικὴ;» τοῦ Δημηρούλη, περιοδικὸ Ὁ Πολίτης, τεῦχος
67-8.

ρει ότι: «Τις λέξεις που είναι χρήσιμες, ουσιαστικά πολύτιμες ως πρόχειρες και βολικές λύσεις στη συζήτηση, αλλά που πρέπει να τις αναπτύξει κανείς ώστε να μπορούν να χρησιμοποιηθούν με ακρίβεια, τις μεταχειριζόμαστε με τρόπο τόσο αυτόνοτο σαν να ήταν κύρια ονόματα προσώπων»². Ο Richards είχε ασφαλώς υπόψη του το θεωρητικό λόγο της δικής του πνευματικής παράδοσης, ή οποία έχει πολύ πιο στιβαρή ύποδομή από την αντίστοιχη δική μας. Σε μας έδω το αυτόνοτο, αναφορικά με τις βασικές έννοιες, έφτασε ν' αποτελεί πανάκεια για να γράφονται εύκολα και μεγαλόσχημα, αλλά ταυτόχρονα ανακριβόλογα όσο και κενά, κείμενα. Να επανέλθω όμως στο συγκεκριμένο ζήτημα. Έχω τη γνώμη ότι για να συζητήσουμε το θέμα της νεοελληνικής κριτικής θα πρέπει ν' αρχίσουμε από τη διευκρίνιση των πρώτων, των στοιχειωδών, έννοιών. Και πριν απ' όλα να ξεκινήσουμε από την άπλη έρώτηση τί έννοούμε με τον όρο νεοελληνική κριτική της λογοτεχνίας ή νεοελληνική λογοτεχνική κριτική.

Η κριτική της λογοτεχνίας γενικά, και όχι ειδικά ή νεοελληνική, ως πράξη είναι ιστορικά δοσμένη. Έχει να παρουσιάσει ένα μεγάλο αριθμό κειμένων με τα οποία κρίθηκε ένας εξίσου μεγάλος αριθμός λογοτεχνικών έργων. Κι αυτό, όσο γνωρίζω, δεν το άμφισβήτησε κανένας μέχρι σήμερα. Αν κοιτάξουμε έποπτικά τα κείμενα της λογοτεχνικής κριτικής θα παρατηρήσουμε, μεταξύ άλλων, ότι αναφέρονται πάντα σε συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα, με κύριο αντικειμενικό σκοπό την κρίσιμη αξιολόγηση αυτών των έργων. Θα έφτανε συνεπώς να πει κανείς πως το θεμελιωδέστερο γνώρισμα της λογοτεχνικής κριτικής είναι ή αξιολογική της λειτουργία. Αν αφαιρέσουμε από την κριτική της λογοτεχνίας τον αξιολογικό χαρακτήρα τότε ουσιαστικά την καταργούμε και τη λογοτεχνία την ισοπεδώνουμε. Περιττό να πω ότι κάθε κρίση έμπεριέχει το στοιχείο της αξιολόγησης, είτε πρόκειται για λογοτεχνικά κείμενα είτε για γεγονότα της καθημερινής ζωής. Άλλά ή κριτική της λογοτεχνίας, ως πράξη, προϋποθέτει και ως ένα βαθμό έχει τη θεωρία της. Λέω ως ένα βαθμό έπειδή μέχρι σήμερα αυτή ή θεωρία παραμένει αρκετά ζητούμενο. Δεν έχει αναπτυχθεί εξαιρετικά

2. I. A. Richards «Η γλώσσα της κριτικής», μετάφραση Φ. Καβουκόπουλος, περιοδικό *Δευκαλίων*, τεύχος 25-6, σελ. 46.

και δεν έχει δώσει ουσιαστικές απαντήσεις αναφορικά με τη φύση του αντικειμένου της. Πάντως όσο κι αν η θεωρία της λογοτεχνικής κριτικής δεν έχει αναπτυχθεί ικανοποιητικά, από ειδολογική άποψη είναι διαφορετική από την ίδια την κριτική της λογοτεχνίας. Άλλο πράγμα δηλαδή η θεωρία της λογοτεχνικής κριτικής κι άλλο η κριτική της λογοτεχνίας. Η πρώτη έχει ως αντικείμενο έρευνας την κριτική της λογοτεχνίας, ενώ η δεύτερη τα λογοτεχνικά έργα.

Πέρα από τη διάκριση αυτή είναι απαραίτητο να ξεχωρίσουμε τη θεωρία της λογοτεχνικής κριτικής από τις διάφορες θεωρίες περί κριτικής. Πρόκειται για όρισμένες θεωρίες με γενικότερο χαρακτήρα οι οποίες αφορούν κατά πρώτο λόγο τη λογοτεχνία και κατά δεύτερο την κριτική. Είναι θεωρίες οι οποίες ξεκινούν από μερικές βασικές ιδέες ή συστήματα ιδεών τα οποία επεκτείνουν στην περιοχή της λογοτεχνίας με συνέπεια να τείνουν να την προκαθορίσουν. Ό,τι διακρίνει αυτές τις θεωρίες, όπως π.χ. τη θεωρία του σοσιαλιστικού ρεαλισμού, είναι το γεγονός ότι προβάλλουν κάποιο δέον. Δε μας λένε δηλαδή τί είναι η λογοτεχνία και η κριτική της αλλά τί πρέπει να είναι. Δεοντολογικό θέμα δεν υπάρχει: στη θεωρία της λογοτεχνίας και της λογοτεχνικής κριτικής, οι οποίες έρευνούν το αντικείμενό τους καθαυτό χωρίς προκαταλήψεις, κι αυτό είναι που τις διαχωρίζει από τις διάφορες θεωρίες περί λογοτεχνίας και περί κριτικής.

Συνοψίζω. Σύμφωνα με τα προηγούμενα έχουμε τη δυνατότητα να διακρίνουμε: την κριτική της λογοτεχνίας, τη θεωρία της, και τις θεωρίες περί λογοτεχνίας και κριτικής. Άφησα τη θεωρία της λογοτεχνίας, η οποία είναι διαφορετική από τη θεωρία της λογοτεχνικής κριτικής, γιατί δε σχετίζεται άμεσα με το θέμα που συζητώ. Πάντως έχει αρκετό έργο πίσω της κι έχει αναπτυχθεί πληρέστερα από τη θεωρία της λογοτεχνικής κριτικής.

Μένει να ξεχωρίσουμε ακόμη την κριτική της λογοτεχνίας από τη φιλολογική ανάλυση των λογοτεχνικών κειμένων. Τόσο η μία όσο και η άλλη έχουν το κοινό γνώρισμα ότι αναφέρονται σε συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα. Άλλα ενώ η πρώτη έχει κατεξοχήν αξιολογικό χαρακτήρα, η δεύτερη έχει κατεξοχήν γνωστικό ή έρμηνευτικό. Οι φιλολογικές εργασίες έρευνούν κυρίως τις πηγές των λογοτεχνικών κει-

μένων, τὰ ἱστορικά καὶ κοινωνικά τους πλαίσια, διευκρινίζουν ὀρισμένες γλωσσικές πλευρές τους, προχωροῦν ἀκόμη ὡς τὸ σημεῖο νὰ κάνουν ἀνάλυση τῆς τεχνικῆς συγκρότησής τους, καὶ κάποτε δοκιμάζουν νὰ δώσουν ἐρμηνευτικές ἀπόψεις γιὰ τὴν αἰσθητικὴ ἀξία τους. Κάποτε δηλαδή ἡ φιλολογικὴ ἀνάλυση φτάνει νὰ ἐρωτοτροπεῖ μὲ τὸ κατεξοχὴν ἔργο τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς. Αὐτὸ ὡς ἓνα βαθμὸ κάνει ἀσαφὴ τὰ ὅριά τους, ἀλλὰ φυσικὰ δὲν τὰ καταργεῖ. Οἱ κριτικοὶ τῆς λογοτεχνίας δὲν εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι φιλόλογοι, ἐνῶ χρειάζεται κάθε φορὰ νὰ αὐτενεργοῦν ἔτσι ὥστε νὰ ἀντλοῦν λίγο πολὺ τὰ κριτήριά τους ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ λογοτεχνικά κείμενα πού πραγματεύονται. Οἱ φιλόλογοι ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος εἶναι ἐπιστήμονες κι αὐτὸ σημαίνει πὼς ἡ εἰδικότητά τους καθορίζεται πρωταρχικὰ ἀπὸ τὴ δοσμένη ἐπιστημονικὴ μεθοδολογία τους. Φυσικὰ, καθὼς ἡ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας ἀσχεῖται ἐλεύθερα ἀπὸ τὸν καθένα πού αἰσθάνεται ἱκανὸς νὰ τὴ διακονήσῃ, τίποτε δὲν ἐμποδίζει τοὺς φιλόλογους νὰ καταπιαστοῦν μὲ τὴν κριτικὴ. Ἐπιπλέον ὅταν συμβεῖ κάτι τέτοιο, χωρὶς νὰ ἀπαρνηθοῦν τίς ἐπιστημονικὲς τους γνώσεις, θὰ περάσουν στὰ οἰκόπεδα τῆς κριτικῆς καὶ θὰ κοιτάξουν νὰ τὰ θγάλουν πέριξ μὲ βασικὸ γνῶμονα τὴν εὐαισθησία καὶ τὸ κριτικὸ τους ἔνστικτο καὶ ὄχι μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης τους. Ἄλλὰ τότε θὰ κάνουν μιὰ δουλειά, εἰδολογικὰ, διαφορετικὴ ἀπὸ τὴ φιλολογικὴ ἀνάλυση τῶν λογοτεχνικῶν κειμένων.

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὰ νεοελληνικὰ πράγματα. Ἀπὸ ὅσα προανέφερα ἔχουμε τὸ περιθώριο νὰ μιλοῦμε γιὰ νεοελληνικὴ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας, νεοελληνικὴ θεωρία τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς, νεοελληνικὲς θεωρίες περὶ κριτικῆς καὶ γιὰ φιλολογικὲς ἐργασίες πάνω στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία. Ἀκολουθώντας ἀντίστροφη σειρά, ἀπὸ τὸ τελευταῖο πρὸς τὸ πρῶτο, θὰ εἶχα νὰ παρατηρήσω τὰ ἀκόλουθα.

Στὴν Ἑλλάδα τὸ φιλολογικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία ἐκδηλώθηκε καθυστερημένα. Πάντως μεταπολεμικὰ τουλάχιστο ἔγινε ἀρκετὴ δουλειά καὶ σήμερα μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἡ φιλολογικὴ σπουδὴ τῆς λογοτεχνίας μας ἐρίσκεται σὲ ἀνοδικὴ πορεία. Ὅσο γιὰ τὸ τί θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ γίνῃ περισσότερο, καὶ κατὰ πόσο οἱ νεοελληνιστὲς ὑστεροῦν ἀπὸ τοὺς ξενόγλωσσους συναδέλφους τους τοῦ ἑξωτερικοῦ, αἰσθάνομαι ἀναρμόδιος νὰ μιλήσω. Κάτι ὅμως πού δὲν πρέπει

νά ξεχνοῦμε, όταν μπαίνουμε σὲ τέτοιες συζητήσεις, εἶναι ὅτι θρῆσκόμεστε σὲ μιὰ χώρα τῆς ὁποίας ἡ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ ὀλοκληρώθηκε μόλις πρὶν ἀπὸ 72 χρόνια. Θέλω νὰ πῶ ὅτι οἱ νεοελληνιστὲς δὲν ἔχουν πίσω τους συναφῆς ἐρευνητικὸ ἔργο αἰῶνων. Μόλις τώρα ἀρχίζουν νὰ ὀργανώνουν τὸ ὕλικό τους, μὲ μοναδικὴ σχεδὸν βιβλιογραφικὴ παρακαταθήκη τὰ γραφτὰ πού ἀφησαν ἐρασιτέχνες σχολιαστὲς τῆς λογοτεχνίας, καὶ εἶναι ζήτημα ἂν ἔφτασαν στὸ στάδιο ὅπου ἐλέγχει κανεὶς τὶς δυνατότητες καὶ τὰ ὅρια τῆς μεθοδολογίας του. Ἀλλὰ ἀρμόδιοι νὰ μιλήσουν πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα εἶναι οἱ ἴδιοι οἱ νεοελληνιστὲς.

Θεωρίες περὶ κριτικῆς, ὅσο γνωρίζω, στὰ νεοελληνικὰ γράμματα δὲν ἔχουν ἐμφανιστεῖ, ἔξω ἀπὸ μερικές ξενόφερτες κι αὐτὲς χωρὶς ἰδιαιτέρες ἀξιώσεις. Συνήθως αὐτοῦ τοῦ εἶδους οἱ θεωρίες συμβαδίζουν μὲ τὴν ἀνάπτυξη τῆς φιλοσοφίας καὶ ἄλλων συστηματικῶν ἐκφάνσεων τοῦ πνεύματος, κάτι πού στὴ χώρα μας δὲν εὐδοκίμησε ὡς τώρα.

Ἐξάλλου στὴν κυριολεξία, νεοελληνικὴ θεωρία τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς μᾶλλον δὲν ὑπάρχει. Ὑπάρχουν κάποιες περιστασιακὲς ἀναφορὲς στὸ ὄλο θέμα πού κι αὐτὲς λίγο πολὺ ἀπηχοῦν εὐρωπαϊκὰ προηγούμενα. Πάντως ὀρισμένες μικροσυζητήσεις ἔχουν γίνεῖ.

Γιὰ τὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας ὥστόσο δὲ μπορούμε νὰ ἰσχυριστοῦμε τὰ ἴδια. Ἐξαιρῶ τὴ σύγχρονη, αὐτὴ πού ἀσκεῖται στὶς μέρες μας στὴν ὁποία τόσα καταμαρτυροῦν καθημερινὰ γιὰ ἀνειλικρίνεια καὶ συναλλαγὴ. Αὐτὴ ἴσως ἀποτελεῖ ἓνα ἀνοιχτὸ θέμα πρὸς συζήτηση πού θέβαια δὲν ἀφορᾷ ὀλόκληρη τὴ νεοελληνικὴ κριτικὴ. Ἄν πᾶμε ὁμως πρὸς πίσω θὰ δοῦμε ὅτι κριτικὴ ἔχει γραφτεῖ καὶ μάλιστα ὄχι εὐκαταφρόνητη. Ἀπὸ τὸν Πολυλά, τὸ Ροῖδη, τὸν Παλαμά, τὸν Ξενόπουλο, τὸν Ἄγρα καὶ τὸ Σεφέρη, γιὰ νὰ σταθῶ στοὺς σημαντικότερους, μᾶς ἔχουν δοθεῖ κείμενα τὰ ὁποία ὀριοθέτησαν ἀξιολογικὰ τὶς κορυφαῖες στιγμὲς τῆς λογοτεχνικῆς μας παραγωγῆς. Τὰ κριτικὰ κείμενα τῶν παρὰπάνω, μαζὶ μὲ ἄλλα λιγότερο σημαντικῶν κριτικῶν, συνθέτουν τὴ μόνη ἀξιολογικὴ κλίμακα πού διαθέτουμε σήμερα γιὰ τὸ λογοτεχνικὸ μας παρελθόν, ἀπὸ τὸν Κορνάρο καὶ τὸ Σολωμὸ μέχρι καὶ τὸ Σεφέρη. Σύμφωνα μ' αὐτὴν τὴν κλίμακα οἱ πρὸ ἐξέχουσες φυσιογνωμίες τῆς λογοτεχνίας μας, ἀπὸ τὴν ἀπελευθέρωση μέχρι τὸ μεσοπόλεμο, εἶναι οἱ Σο-

λωμός, Κάλθος, Ροΐδης, Βιζυηνός, Παπαδιαμάντης, Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Καρυωτάκης και Σεφέρης. Τέτοια υπήρξε ή έτυμηγορία τής λογοτεχνικής μας κριτικής. Μπορεί να διαφωνήσει κανείς μ' αυτή τήν έτυμηγορία; Ασφαλώς μπορεί. Άλλά μ' έναν απaráγραφο όρο: ότι θ' αναλάβει τήν εϋθύνη να αναθεωρήσει τις αξιολογήσεις τής δοσμένης κριτικής κατά τρόπο τεκμηριωμένο και πειστικό. Θα αναλάβει π.χ. τήν εϋθύνη να μας πεί ότι ο Σολωμός δέν είναι ο ποιητής που καθιέρωσε ή λογοτεχνική μας κριτική αλλά πολύ ανώτερος ή κατώτερος απ' ό,τι πιστεύουμε. Κι αυτό, όπως είπα, όφείλει να τó κάνει τεκμηριωμένα και πειστικά. Γιατί, ή δεχόμαστε τις αξιολογικές εκτιμήσεις τής νεοελληνικής κριτικής, όποτε αυτόματα δεχόμαστε πως στάθηκε στο ύψος τής αποστολής της, ή απορρίπτουμε τις εκτιμήσεις της όποτε και τις αναθεωρούμε. Ό,τι δέν επιτρέπεται να κάνουμε, αν δέ θέλουμε να κατηγορηθούμε για δικολαδισμό, είναι να δεχόμαστε τις εκτιμήσεις τής νεοελληνικής κριτικής και ταυτόχρονα να τής καταλογίζουμε ανεπάρκεια. Πάντως κατά κανένα τρόπο δέν αναθεωρούμε τις έτυμηγορίες της νεοελληνικής κριτικής όταν πάνω στο αντικείμενο αυτών των έτυμηγοριών εφαρμόζουμε μοντέρνες θεωρητικές απόψεις οι όποιες έχουν απλά έρμηνευτικό και όχι αξιολογικό χαρακτήρα. Οι τέτοιες εφαρμογές αποτελούν συνήθως μηχανικές, δηλαδή άχώνευτες και άκριτες, μεταφορές όρισμένων θεωρητικών προτάσεων που εμφανίζονται στο έξωτερικό και παίρνουν κάθε τόσο τή μορφή τής μόδας. Κι αυτό είναι μια από τις πολλές πληγές τής πνευματικής μας ζωής.

Υπήρξε λοιπόν ή δέν υπήρξε αξία τής αποστολής της ή νεοελληνική κριτική; Το έρώτημα παραμένει ανοιχτό για όποιον θα ήθελε να τó θέσει στον έαυτό του ειλικρινά, άπροκάλυπτα και υπεύθυνα. Και μακάρι να βρίσκονταν άνθρωποι που θα τó έθεταν.